

Ellenállás és kreativitás – két franciaországi mozgalom összehasonlítása

KÖRÖSI ZSUZSA

Université Paris XIII.

Frédéric Lordon a munkatörvénykönyv reformja elleni tiltakozás idején, 2016. februárban született *Nuit debout* urbánus ifjúsági mozgalmat elemezte áprilisban a politikai alany és tárgy, a horizontalitás és vertikális, továbbá a mozgalomnak a képvisleti demokráciához való viszonya szempontjából. Nyomában összehasonlítjuk ezt a mozgalmat egy körülbelül tízéves múlttal rendelkező, elsősorban vidéken kialakult és tevékenykedő másik ifjúsági mozgalommal, a ZAD-dal. Mi ennek a két mozgalomnak a múlthoz, az azt megszünteni akaró neoliberális erőkhöz (ellenállás) és a jövőhöz (kreativitás) való viszonya?

Kulcsszavak: *Nuit debout*, ZAD, Franciaország, ifjúság, mozgalmak, összehasonlítás

The urban youth movement *Nuit debout*, born in February 2016 as a protest movement against the amendment of the Labour Law, was analysed in April by Frédéric Lordon with respect to political subject and object, horizontality and verticality and the movement's attitude to representative democracy. Following him we compare this movement with ZAD, another youth movement which was launched about ten years ago in the countryside. How do these movements relate to the past, and to the neoliberal forces fighting to destroy it (resistance), and to the future (creativity)?

Keywords: *Nuit debout*, ZAD, France, youth, movements, comparison

Mi vagyunk a történelem első nemzedéke, akik tudatában vagyunk, hogy sorsunk szorosan összefonódik a Földgolyó klíma- és ökológiai jövőjével. Mi vagyunk az elsők, akik születésünk óta együtt élünk az élővilág fajainak tömeges kiirtásával és a haladás ideológiájának kudarcával. Míg elődeink nagyrészt beérték az „*utánunk* az özönvíz” lanyha gesztusával, mi tudjuk, hogy már „*velünk* az özönvíz”. De nem fogjuk az életünket arra herdálni, hogy a gátakat helyreállítsuk és a mentőcsónakokat gyártsuk azért, hogy néhányan menthessék a bőrüket a teljes összeomlásban.

COSMA SALÉ: *Chroniques de la Zone libre, des Zad au maquis*
(2016)

Cikkünk címe utalás Florence Aubenas és Miguel Benasayag *Résister c'est créer* (Ellenállni, más szóval alkotni) című, nagy visszhangot keltett könyvére.¹ Esszéjünkben a társszerzők a 90-es évek óta kialakult mozgalmakat elemezve felvázolják az északi és déli „globalizációellenes” társadalmi mozgalmak jellemzőit. Az ezekből kinőtt „új radikalizmus” terminológiája nagyon változó mozgalmakat takar, efemer és hosszú távban gondolkozó, tiltakozó és egyszerűen pragmatikus mozgalmakat egyaránt. Ami közös bennük, az explicit vagy implicit szakítás a nyolcvanas évek végén meghirdetett és uralkodóvá vált individualizmussal,² valamint a neoliberalizmus mint meghaladhatatlan szellemi és politikai horizont elvetése. Szakítanak a tiltakozás régi formáival is: nem egy előre meghatározott társadalmi modell vagy pártok előírásai diktálják tevékenységüket; a „kapcsolat vágya” vezérli őket a világ legkülönbözőbb pontjain; a sokféleségben lelt élvezet alternatíváját állítják szembe a 20. századvég és a 21. századelő kapitalizmusának uniformizált és centralizált világával.

Két franciaországi mozgalom, a ZAD és a *Nuit debout* összehasonlítását szeretném az alábbiakban megkísérelni. Mindkettő az öt kontinensen létrejött, Aubenas és Benasayag által elemzett, többé-kevésbé tartós társadalmi mozgalmak örökmozgó „csillagködének” része.

A két mozgalom közül egyik sem vallja magát igazán ifjúsági mozgalomnak; nem életkorhoz, az ifjúság specifikus életkörülményeihez kötődő, abból kinövő, hanem életkortól független, általános társadalmi problémákhoz kapcsolódnak. Sőt, az intergenerációs elv, az „idősebbek” szívesen látása, része a hangoztatott alapelveknek. Annyiban tekinthető mégis ifjúsági mozgalomnak, amennyiben egyrészt a fiatalok elsöprő többségben vesznek részt benne, másrészt mindkét mozgalmon belül a fiatalok határozzák meg a kommunikáció stílusát és eszközeit.³

Nem tudok arról, hogy akár a ZAD-okban, akár a *Nuit debout*-kon a mozgalom generáció szempontjából való megítélése vita tárgyát képezte volna, de valószínűnek tartom, hogy úgy a *Nuit debout*-ban részt vevő fiatalok, szellemi és fizikai dolgozók, szakszervezeti és egyesületi felelősök, gimnazisták, egyetemi hallgatók, mint a ZAD-ok fiataljai, felismerik, amit Frédéric Lordon, a *Nuit debout*-mozgalmat közelről figyelő és elemző filozófus közgazdász egy 2016-os interjújában⁴ kifejti; nevezetesen, hogy egy mozgalom „ifjúsági” mozgalomként való kezelése segíti az establishment-et és a médiát abban, hogy a mozgalom létét és az általa felvetett kérdéseket a szimpatizáns, a megértő, sőt nosztalgikus „majd-benő-a-fejük-lágya” magatartással kezeljék, és ezáltal minimalizálják a kérdések, követelések fontosságát, kihúzzák a mozgalom méregfogát. Az „ifjúsági” jelző Franciaországban tehát egyfajta pozitív megbélyegzés, amelyet el akarnak kerülni.

¹ Aubenas–Benasayag 2003.

² „There is no such thing as society. There are individual men and women, and there are families.” (A társadalom nem létezik, egyedi férfiak, nők és családok vannak.) Margaret Thatcher, *The Sunday Times*, 1987. október 3.

³ Salé 2016: 65.

⁴ Lordon 2016a.

Az elemzők⁵ és a közvélemény számára is evidens, hogy a fiatalok mozgalmáról van szó. Gaël Brustier a *Nuit debout*-ról írva megállapítja: „A mozgalom jelenleg a metropolok globalizációhoz kapcsolódó ifjúságát képviseli; a metropolokét, ahol a javak megtermelése történik, de amelyek eszközeikkel egyben a legkiáltóbb egyenlőtlenségek színhelyei, és ahol – itt a fővárosról van szó –, az intézményes hatalom és a nagy médiumok többsége működik.”⁶ De megállapítása a ZAD-okra is igaz. A globalizáció hatásai egyrészt a francia vidék mindennapjait is intenzíven áthatják, másrészt a vidéki területeken kialakult ZAD-ok fiataljai gyakran városokból jönnek, harmadrészt a kommunikáció modern eszközei révén napi szinten tájékozottak az országban, a nagyvárosokban történekekről.

Kezdjük a két mozgalom bemutatásával.

A ZAD

A ZAD a „zone á défendre” (védelmet érdemlő terület) szavak rövidítése, és megegyezik egy másik rövidítéssel, amelyet „kiforgat” „kisajátít”. Amire utal, az a területrendezés szókincsében használatos egyik fogalom, a „zone d’aménagement différencié, ZAD” (rendezésre szánt, rendezésre váró terület). Az adminisztratív zsargon eme kategóriája nagyszabású, gyakran túlméretezett, a megvalósítás során előre felmérhető környezetvédelmi károk miatt széles körben vitatott megyei, regionális, országos terveket takar. Az ezek ellen fellépő ZAD-ok, a „zones á défendre” radikális válaszok a környezetvédelem (biodiverzitás, klímafelmelegedés, talaj- levegő- és vízszennyeződés stb.) és a helyi élelmiszertermelés szempontjaiból megkérdőjelezett területrendezési tervek. Kezdetben volt az eredeti fogalom *nyelvi* „elfoglalása”, utána jött a „védelemre szoruló területek” fizikai megvédése, elfoglalása.

A továbbiakban a ZAD-ot csak mint a „zone á défendre” (védelmet érdemlő terület) mozgalom nevét fogom használni. Egy másik neologizmus: a mozgalom akcióinak résztvevőit (a francia *zadistes* szó alapján) zadistáknak hívom.

A zadisták a beépítésre, lebetonozásra szánt területeken letelepednek, gyökeret eresztnek a tervek kezdeti munkálatai előtt vagy azok kezdetén. Néhány emblematikus ZAD: új repülőtér építése Nantes mellett (Notre-Dame-des-Landes) a régi kibővítése helyett, a 12 hektárt elárasztó gát (Sivens), a 80 000 m³ atomhulladék 500 méter mélységben történő eltemetése (Bure). A zadisták célja, tevékenysége a termőföldek vagy magas ökológiai értékkel rendelkező területek testükkel való megvédése.

Az odatelepedés stratégiai fontosságú: a helyi tiltakozás megerősítése, az ottlétükkel, ott felépített településeikkel, kertjeikkel, állataikkal, műhelyeikkel azoknak az értékeknek a növelése, amelyeket egy, a hatóságok által elfogadott, karhatalmi erővel megtámadott, gazdasági szempontokból széles körben bírált megaprojekt lerombolásra ítélt. A területek védelme során ZAD-ok több harci összecsapást éltek meg a rendőrséggel,

⁵ Marlière 2016: „Ez egy generációs mozgalom: fiatalok a szónokok. A saját nyelvükön beszélnek, a saját kommunikációs eszközeikkel érintkeznek egymással, és maguk határozzák meg a viták szabályait. Igazuk van, mert békés időkben ki figyel oda a fiatalokra? Ki tartja tiszteltben ezeket a fiatalokat, amikor lerobbant állapotú egyetemi épületekbe küldik őket tanulni, ki ismeri el az apró munkákból tengődés kínzódsait, a rájuk váró rövid, bizonytalan munkákat és a munkanélküliséget? Érthető, hogy ez az ifjúság bizalmatlan a pártokkal és a hivatásos politikusokkal szemben.” – A francia nyelvű szövegeket – itt és a többi idézetben is – saját fordításunkban közöljük. (K. Zs.)

⁶ Brustier 2016.

amelyek során a zadistáknak alkalmuk nyílt a „tanfolyamjaikon” elsajátított, öngyártású logisztikai és harci eszközök alkalmazására.

A legtöbb ZAD, néhány urbanizált területtől (Rouen, Décines-Charpieu) eltekintve, vidéken alakult ki. Az első 2010-ben Notre-Dame-des-Landes-ban, Nantes mellett jött létre. Jelenleg megközelítően 10–15 ZAD létezik Franciaországban.

A zadisták egy része nomád. ZAD-ról ZAD-ra járkák az országot aszerint, hogy a területek melyikén éleződik ki a harc és van szükség az ellenállás, a hatóságok katonai és rendőri erők bevetésével történő kiűritési, építéskezdsi lépéseivel szembeni ellenállás megerősítésére.

2012 őszén Notre-Dame-des-Landes-ban – a „César 44”-nek keresztelt katonai kiűritési művelet megakadályozásában – a „Haver 44”-re keresztelt ellenállási tüntetésen 23 parlamenti képviselő és az ország minden tájáról összegyűlt mintegy 42 000 tüntető vett részt. A kormány ideiglenesen visszakozott.⁷

Itt nincs hely Notre-Dame-des-Landes és a többi ZAD történetének ismertetésére. Két tényre szorítokozom. Az egyik, Notre-Dames-des-Landes-ot mindmáig nem sikerült kiűriteni, és a régi kibővítése helyett az új repülőtér felépítésével szembeni, hét éve tartó ellenállást megtörni. A zadistáknak és az ország minden részéből buszokkal érkező, tízezreket számoló támogatóknak valamennyi betervezett katonai akciót sikerült megakadályozniuk. A másik, a sivensi gátépítési terv meghiúsítására létrejött ZAD tragikus vége. 2014. október 26-án a karhatalom egy új típusú, addig ismeretlen taktikával és addig még nem tapasztalt agresszív hadi eszközökkel támadta a zadistákat. A filmezett összecsapásnak egy halálos áldozata lett. Önmagában ez a tény, plusz a köztársasági elnök és a környezetvédelmi miniszter hideg, közömbös magatartása olyan tiltakozást váltott ki, hogy a kormány előbb felfüggesztette a gátépítést, majd egy évvel később, 2015 decemberében véglegesen elállt a gát tervétől. Ezt megerősíti a 2016 júliusában meghozott kormányrendelet.

Ez a tragédiával párosult győzelem azonban nem jelenti a ZAD-ok létjogosultságának megszűnését; gomba módra újabb és újabb „védelemre szoruló területek” ütik fel a fejüket.

A *Nuit debout*

A név magyar megfelelője a hónapok során változott. Amikor elindult, 2016. március 31-én, akkor még „átvirrasztott éjszaka”-val fordíthattuk, később, amikor átterjedt a vidéki városokra, akkor a *debout* szó felszólító jelentése került előtérbe, így „Talpra éjszaka!”, „Talpra Grenoble!”, „Talpra Strasszburg!” stb. lett a megfelelőbb fordítás. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért, a francia szópárt fogom használni.

Az első *Nuit debout* a munkatörvénykönyv reformja elleni, március 31-ei, több száz-ezer embert megmozgató tüntetést követő tömeggyűlés volt Párizsban, a Köztársaság téren. François Ruffin újságíró és dokumentumfilm-rendező felhívására a tüntetés végén a tüntetők nem széledtek szét, hanem a Köztársaság téren találkoztak. Ettől a naptól kezdve július végéig Párizs e gazdag történettel rendelkező tere és a mellette lévő szakszervezeti gyűlésterem Párizs lüktető szíve lett: hétköznapiokon délutántól késő éjsza-

⁷ Kempf 2014: 59–69.

kaig, hétfvégenként egész nap és éjszaka viták, „közgyűlések”, tematikus „bizottságok”, a „harcok találkozása” és az ezekhez kapcsolódó színházak, koncertek színterévé vált.

A mozgalom hamar kinőtte a kezdeményezők terveit, és önálló életet kezdett élni. A munkatörvénykönyv reformja és az ellene folytatott heti tüntetések tematikáján túlmenően a Köztársaság tér estéről estére számos más, a fiatalok számára égető téma megvitatásának fóruma lett.

A *Nuit debout*-mozgalom Párizs után futótűzként elterjedt az országban és Franciaország határán túl. A Wikipédia *Nuit debout* oldala 177 riportot, elemzést, interjút és Párizson kívül 17 külváros, 117 vidéki nagy-, közép- és kisváros, külföldön pedig 7 országban 11 *Nuit debout*-t referál.⁸ (Utolsó konzultáció 2017. január 17-én.)

Szociológusok, politológusok, filozófusok elemezték a résztvevők társadalmi hovatartozását. Ezekből világossá válik, hogy a nagy többség viszonylag homogén réteg, az urbánus, felsőfokú diplomáik ellenére munkanélküli vagy rövid, bizonytalan munkák között lavírozó húszas, harmincas éveiben lévő fiatalok. Frédéric Lordon hangsúlyozza, hogy a *Nuit debout*-mozgalom lehetővé teheti ezeknek a fiataloknak és a dolgozókat képviselő szakszervezeteknek az egymásra találását. „Elsősorban a városközpontok aktivista baloldala és a munkások szakszervezetei közötti elhatároltságra gondolok. Eme akadályok ellenére, az együttműködésnek objektív alapja van, és pedig az említett rétegek bérviszonya. Egymásra találásukat nagyban megkönnyíti az, hogy a neoliberalizmus vakon és egyöntetűen mindenkit maga alá hengerel, beleértve saját társadalmi bázisát is. Elsősorban a diákokra, a kapitalizmus jövődöbéli vezetőire gondolok, akiket a munka világába való beilleszkedés akadályozásán keresztül, a rendszer létbizonytalanságra ítél.”⁹

A *Nuit debout*-mozgalom mindössze négy hónapig tartott. David Graeber,¹⁰ a mozgalmat Párizsban figyelő amerikai antropológus, egy áprilisi gyűlés meghívottja mondta, hogy az *Occupy Wall Street* lehetővé tette más, későbbi, távoli országokban, városokban (Hong Kong, Isztambul, Takszim tere) kialakult mozgalmak létrejöttét. Megállapítása mélyebb tanulmányokat igényel, de ha hipotézisként elfogadjuk, akkor feltehetjük a kérdést, de csak később kapunk majd rá választ, hogy milyen nyomokat hagyott a *Nuit debout* Franciaország és a nemzetközi mozgalmak „csillagködében”.

A hétéves múlttal rendelkező ZAD-mozgalmat és a négy hónapig tartó *Nuit debout*-t az alábbiakban két szempontból szeretném elemezni és összehasonlítani:

1. a ZAD-ok és *Nuit debout*-k szellemi forrásai,
2. a képviselői demokrácia megkérdőjelezése.

1. Szellemi források

Egy 27 éves zadista, Cosma Salé (álnév) *Chroniques de la Zone libre, des Zad au maquis* (A szabad zóna krónikái, a ZAD-októl a maquis-ig) című, 2016-ban megjelent¹¹ második könyvéből sokat megtudunk arról a filozófiáról, amelyet a védelmet érdemlő területeken folytatott harc alakít ki a zadistákban, illetve fordítva, amely a ZAD-ok kialakulásában

⁸ Lásd Körösi Zsuzsa heti helyszíni tudósításai: <http://gepnarancs.hu/2016/05/vigyazo-szemetek-most-is-parizsra-vessetek/>

⁹ Lordon 2016a.

¹⁰ Cresci–Girard 2016.

¹¹ Salé 2016.

szerepet játszott, játszik. A zadisták elsősorban a természetet védik a produktivizmus, a gazdasági növekedés és kompetíció „über alles” mantráját valló, azt hajszólo ipari társadalmak természetölő hatásaival szemben.¹² Salé két referenciát idéz könyvében. Az egyik a *Life in the Woods* és a *Civil Disobedience* írója, a Ghandira, Martin Buberre, Martin Luther Kingre nagy hatást gyakorló 19. századi amerikai filozófus költő, Henry-David Thoreau.¹³ A másik a mexikói Chiapas zapatistáinak mozgalma.¹⁴ Thoreau a természettel való azonosulásra, és mint könyvének címe – *Civil Disobedience* – jelzi, a természetet rombolókkal szembeni polgári ellenállásra hív fel; a zapatistákra való utalás pedig a neoliberalis etikával, a neoliberalizmus uralmával való radikális szakításról tanúskodik.¹⁵

Cosma Salé könyvét áthatja a tér szimbolikája, a területrendező tere és a „mi terünk” radikális megkülönböztetése. „A területrendező» világában a teret a [szakmai] gyakorlatok határozzák meg, a tevékenység strukturálja, ezek adnak neki értelmet, funkciót. A helyet a hasznossága szempontjából ítélik meg. »Potencialitásának maximalizálása« érdekli őket. Ami nem felel meg a hasznosság elvének, vagy ami ellentétes használat, ellenjavallat, annak elejét kell venni. Nálunk a szomszédos erdőt a gyakorlatok és érzelmek leírhatatlan sűrűsége tartja életben, ami csak a miénk. A területrendezési tervekben lesimított terekkel mi a világok komplexitását állítjuk szembe.”¹⁶

A tér személyes földrajza visszatérő motívum a könyvben. „Mivel az ellenállás helyzetei ma földrajzi helyzetek, ezért a tájékozódási érzéket mi harcművészetté alakítottuk át. Ahhoz, hogy egy területen felismerjük a különböző tereket, érzéki térképekhez, a történelem hagyta nyomokhoz, a tanuk elbeszéléseihez, a nagyon élő csillagok fényéhez folyamodunk. Az iránytűnk a harc értelme, északunk a meggyőződés a közös és megújuló erő létezéséről.”¹⁷

¹² „C’est cette reconquête imaginaire que nous vivons, ensemble ou pour soi-même, le soir venu, en zone libre, quand la forêt se revêt de silence et de brume. La bataille que nous menons est aussi une bataille de symboles, de représentations et d’espérance. En défendant les broussailles, nous défendons des terres fertiles de nos imaginations, les friches secrètes de nos rêves, les landes encore à découvrir. En protégeant des zones destinées au profit, nous proclamons la nécessité ultime d’espaces immarchandables.” (A képzetet visszahódítását éljük meg a szabad zónában, amikor jön az este és az erdő csendbe és párába öltözik. A bozótot védve képzeletünk termékeny földjét védjük, álmaink titkos új hajtásait, a még felfedezendő földeket. A profitnak szánt zónákat védve a nem forgalmazható terek végső szükségességét deklaráljuk.) Salé 2016: 75.

¹³ Salé 2016: 29, 59. – A Thoreau-művek magyarul egy kötetben: *Walden – A polgári engedetlenség iránti kötelességről*. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2008.

¹⁴ Salé 2016: 44.

¹⁵ „À ceux qui nous demandent ce que nous faisons de notre vie, comme pour nous extorquer une obéissance constructive et froide, une lettre de motivation, ce livre est à la fois une ébauche de réponse, une pirouette affective et une invitation – pourquoi pas? – à transgresser ce qu’il y a de polissé et d’indecent dans toute approche quantitative, une invitation à boxer avec nous l’esprit du monde contemporain, à rejoindre les bosquets où nous vivons déjà, à goûter avec nous l’air libre de la zone, à se mouiller à nos côtés dans le tumulte des crues, à venir voir ce qu’il reste de ciel.” (Akik hideg és konstruktív engedelmességre akarnak rávenni azt kérdezvén, mit csinálunk az életünkkel, ez a könyv egyfajta motivációs levél, egyszerre vázlata a válasznak, érzelmes piruett és felhívás – miért is ne? – mindannak az áthágására, ami lesimított és illetlen az egész kvantitatív megközelítésben, hogy verjék velünk együtt a mai világ szellemét, csatlakozzanak azokhoz, akik már a bozótban élnek, ízleljék meg velünk a zóna szabad levegőjét, ázzanak át velünk a nyers növényzettől, és nézzék meg, ami maradt az égből.) Salé 2016: 14.

¹⁶ Salé 2016: 46.

¹⁷ Salé 2016: 37, 82, 137.

Sandra Laugier a *Nuit debut*-ról írja azt, ami a ZAD-mozgalomra is teljes egészében alkalmazható, hogy a térnek, a közterületnek a mozgalom által történő elfoglalása egyet jelent annak a kimondásával, hogy ez a terület *mindenkié*.¹⁸ A *Nuit debout*-k és a ZAD-ok mozgási terei alapvetően különböznek: az előbbiek a lebetonozott várost tekintik magukénak, a ZAD-ok tere a természet. Szimbolikája, a tér által meghatározott akciók jellege különbözik a két mozgalomban, de a különbségek ellenére a két mozgalom megegyezik abban, hogy a cél: rányomni a bélyegüket az elfoglalt térre, az ellenállás terére, és ezt a „bélyeget” elismertetni a hatalommal, a hatóságokkal.

A két mozgalom térhez való viszonya felidézi a késői 60-as években született és ma is termékeny „radikális földrajz” (radical geography) elméletét és gyakorlatát. Teoretikusai Franciaországban Henri Lefebvre,¹⁹ Angliában és az Egyesült Államokban David Harvey,²⁰ Richard Peet,²¹ William Bunge,²² Alexander Merrifield,²³ valamint az *Antipode* című folyóirat körül csoportosult értelmiségiek, geográfusok, szociológusok és filozófusok.

A „radikális földrajz”, „radikális kartográfia” elmélete a hagyományos kvantitatív human földrajz tudományos „objektivitásának” kritikája köré épül. Teoretikusai számára a kvantitatív módszerek nemcsak *deskriptív*, leíró, hanem *preskriptív*, előíró értékűek. Felismerik, hogy a területrendezések során a kvantitatív földrajz módszerei, eredményei, a földrajzi összefüggések manipulálása a közigazgatás és magánszektor kezében hogyan szolgálják a közösségi terek kisajátítását, az egyéni szabadságjogok és a törvények megkerülését, a társadalmi és faji szegregáció legális kialakítását, létrejöttét úgy Detroit-ban, mint federális szinten az *Urban Renewal* program keretében. Az „új földrajz” ezzel szemben bevonja a tanulmányozott területek lakóit, és a földrajzot mint tudományt hozzáférhetővé teszi számukra. A cél, hogy az adott földrajzi terület ismerete, konfliktusok estén, hozzájáruljon a lakosságnak a hatóságokkal szemben folytatott tárgyalásaik, harcuk, az *empowerment* sikeréhez. A Bunge (1971) által 1969-ben létrehozott *Detroit Geographical Expedition and Institute* célja Detroit marginalizált fekete lakóinak a felkészítése, autonómiájuk növelése földrajzi és kartográfiai ismeretekkel, hogy a legyengült önkormányzat tehetetlenségével szemben ezekkel az ismeretekkel konkrétan hatni tudjanak a helyi politikára a tömegközlekedés, az egészségellátás stb. területein.

Az intellektuális szál, kapcsolat nyilvánvalónak tűnik, de mivel közvetlen utalást nem találtam se a ZAD-oknál se a *Nuit debout*-knál a radikális földrajz ismert szerzőire, illetve a Detroit Geographical Expedition and Institute tevékenységére, ezért egyelőre tekintsük ezt a kapcsolódást hipotézisnek.

2. A képviseleti demokrácia válsága, megkérdőjelezése

A Notre-Dame-des-Landes repülőtér tervének és az ott kialakult ZAD-nak szentelt könyvében Hervé Kempf írja: „A terv technikai gyengeségei és az erőszak, amellyel azt a [kormány] megkísérli ráerőszakolni a lakosságra, a demokratikus rendszer jelenlegi

¹⁸ Laugier 2016.

¹⁹ Lefebvre 1974.

²⁰ Harvey 2001.

²¹ Peet 1977.

²² Bunge 1971.

²³ Merrifield 1995: 49–70.

betegségének tünete.”²⁴ Ugyanezt mondhatjuk a munkatörvénykönyv reformjáról, ami a *Nuit debout*-t elindította. Ez utóbbinál nem a törvényjavaslat technikai gyengeségéről van szó, hanem egy ideológiai választás gyakorlati megvalósításáról: arról, hogy a munkaadók érdekeit szabadabban érvényesítsék a munkavállalók jogainak korlátozásán keresztül. Az erőszak, amellyel a kormány 2016-ban rákényszerítette a tiltakozó dolgozókra, diákokra a törvényjavaslatot, két szinten működött: egyrészt karhatalmat vontak be a tiltakozások leverésére, másrészt kiiktatták a képviseleti demokrácia egyik alapkövét, a parlamentet.

Kempf Notre-Dame-des-Landes esetében lépésenként bemutatja a beteg demokrácia egyik módszerét a vitatott területrendezési tervek végigvitelében. A kormány eleget tesz a törvényben több szinten előírt nyilvános véleménykérési fórumok (technikai, gazdasági, környezetvédő szakértők, helyi lakosság, polgármesterek) összehívásának, de az ellenvéleményeket szisztematikusan figyelmen kívül hagyja a meghallgatásokat követő döntésben. Ha a különböző szinteken egyhangúan vagy nagy többségben negatív a vélemény, és az elégedetlenség hangot nyer (cikkek, tüntetések, internetpetíciók), akkor a kormány felkér egy neki elkötelezett szakemberekből álló bizottságot, amely garantáltan pozitív véleményt hoz nyilvánosságra, néhány, a kivitelezőket bizonyos pontokon óvatosságra intő tanáccsal a végén, amelynek nem lesz kötelező érvénye. A továbbiakban ez fog hivatkozási alapul szolgálni a terv továbbviteléhez. „Formális demokrácia, valóságos oligarchia”, írja Kempf: a stratégia „középpontjában a vita, valamint egy korábbi nemzedék által hozott döntés felülvizsgálásának megrögzött elutasítása áll”.²⁵

A munkatörvénykönyv reformja esetében hasonló volt a módszer. A kormány a reformjavaslattal egyetértő, a munkáltatókkal garantáltan kiegyező szakszervezetek kizárólagos meghallgatásával, az eltörlést követelő – jelentős többséget képviselő – szakszervezetek, parlamenti képviselők és a tömegtüntetéseken tiltakozó dolgozók véleményének mellőzésével, végül a parlamenti vita és szavazás két ízben történő kiiktatásával erőszakolta rá a reformot a lakosságra. A parlamenti vita és szavazás kétszer alkalmazott megkerülését az alkotmányra való hivatkozással legitimizálta, amely ezt kivételes esetekre engedélyezi. (A szocialista kormány öt év alatt összesen hat „kivételes” esetben kapcsolta ki a parlamentet döntései véghezvitelében, amivel sok jobboldali kormánnyal versenyezve rekordot állított fel az V. Köztársaság történetében.)

A zadisták és a *Nuit debout*-k fiatal résztvevőinek közös meggyőződése, hogy ez a formálissá vált képviseleti demokrácia őket nem képviseli. Nemcsak őket nem, hanem senkit sem, kivéve a választások útján hatalomra került nomenklatúrát. Számukra értelmét veszítette a szavazásokon való részvétel. Sandra Laugier a *Nuit debout*-k kapcsán elemzi a képviseleti demokrácia válságát. A képviseleti demokráciával szemben, az Occupy Wall Street-hez és a madridi Puerta del Sol Indignados-aihoz hasonlóan, párizsi és vidéki városok fiataljai egy újfajta, közvetlen demokráciát javasolnak, amelynek alapvető jellemzője a horizontalitás, a vezetők, a képviselők, a hierarchia hiánya. „Ezek a [városokban kialakult] tiltakozó mozgalmak nem annyira sajátos, egyedi követeléseket hordoznak – annak ellenére, hogy a munkatörvénykönyv reformját illető törvényjavaslat [visszavonása] fontos tét –, mint inkább elvek gyakorlatban való megvalósításáért harcolnak, nevezetesen, hogy a szabadságnak és egyenlőségnek legyen jelentése, ne legyenek üres

²⁴ Kempf 2014: 125.

²⁵ Uo.

szavak. [...] Egy demokratikus rendszerben élő fiatal számára a jogokkal való rendelkezés helyénvaló, de elégtelen absztrakció. [...] Ez a fentiekhez hasonló mozgalom azt mutatja, hogy a demokratikus rendszer nem oltja a [fiatalok] demokrácia iránti szomjúságát. Demisztifikálja a hagyományos politikai játékot.”²⁶

A nagyobb múlttal rendelkező ZAD-ok specifikus követelésekre, meghatározott területek megvédésére koncentrálnak, de náluk is a képviseleti demokráciától való elfordulás és a horizontalitás gyakorlata az alternatíva. A döntéseket kollektívan, hatalmi viszonyok elkerülésével hozzák meg. Az ő esetükben ennek stratégiai jelentése is van: „Nincs a mozgalomnak feje, tehát nem lehet lefejezni.”²⁷ „Ami itt kifejlődik, az egy másik demokrácia, delegálás, képviselők, szakemberek nélkül, közvetlen, az egyenlőségre épülő demokrácia.”²⁸ A képviselet hiánya, minden résztvevő egyéni felelőssége, a megegyezésen alapuló döntéshozatal, a résztvevők szerint a mozgalom dinamikájának kulcsa. (Ha nem alakul ki megegyezés, akkor a vitát elnapolják, gondolkodási időt kap mindenki, és később újra napirendre tűzik.) Ugyanakkor a résztvevők tevékenységi szabadsága egyénileg és csoportot alkotva kiterjedt. A közvetlen demokrácia itt kifejlesztett formája nem tökéletes és nem feszültségmentes, de évek óta működik. Nem bomlott fel a ZAD, nem hagyták el a zadisták.²⁹

A „nincs a mozgalomnak feje, tehát nem lehet lefejezni” elv egyik gyakorlati velejárója, hogy a zadisták névtelenek, illetve mindenki ugyanazt a keresztnévet viseli. Amikor 2011-ben Valogne-ban egy nukleáris hulladékot szállító vonat leblokkolása során a ZAD egyik szónívójét bíróság elé állították, döntés született, hogy a ZAD-on kívüli érintkezésekben mindenki a „Camille” névre fog hallgatni (amely keresztnév franciául lehet nő is, férfi is). Ennek kettős célja van: az egyik belső cél a horizontalitás, hogy ne fejlődhesen ki az a hatalmi pozíció, amely szükségszerűen X vagy Y előtérbe kerüléséből adódik.³⁰ Másrészt védelmi funkciója van: elkerülhetővé teszi, hogy egy sajtónak adott nyilatkozat a 2011-eshez hasonló letartóztatáshoz vezessen.

Bizonyos szempontból a városokban teret talált *Nuit debout*-k komplexebb problémákat vetettek fel, mint a vidék ZAD-jai. Egyrészt születési körülményeik meglehetősen bonyolultabbak a ZAD-okénál. Másrészt a reform ellen tiltakozók szociológiai összetétele vegyesebb, mint a ZAD-oké: szakszervezeti vezetők, szakszervezeti és szakszervezeten kívüli dolgozók, a közép- és felsőfokú diplomások és a külvárosok magukra hagyott, létbizonytalanságba kényszerített résztvevői találkoztak egymással. Míg az előbbieket a harc klasszikus eszközeivel (az ország energiaforrásainak blokkolása, sztrájk) próbálták veszélyben lévő jogait védeni és a kormányt kényszeríteni a törvényjavaslat visszavonására, addig a *Nuit debout*-kon a fiatalok éjszakába nyúló vitákon járták a horizontalitás iskoláját. Noha a fiatalok közelről követték a szakszervezetek küzdelmét, a tüntetéseken tömegesen vettek részt, a szakszervezetek viszonyát a fiatalokkal szemben sokáig a közömbösség jellemezte.

²⁶ Laugier 2016.

²⁷ Kempf 2014: 128.

²⁸ Kempf 2014: 129.

²⁹ Uo.

³⁰ Kempf 2014: 85–86.

Frédéric Lordon „mattrjosa-mozgalomnak” látja a *Nuit debout*-t, „a nagyobb célkitűzések kisebbeket foglalnak magukban. Konkrétan, az El Khomri³¹ törvény (közeli) visszavonásától a szociális köztársaság alkotmányának (távolabbi) megírásáig terjed, és köztük helyezkedik el egy sorozat közbeni elképzelés, amelyeket be kell erőszakolni a politikai vitákba, például a bankok kötelezését spekulatív tevékenységeik felszámolására, de említhetnénk sok más hasonló horderejű célkitűzést.”³²

A ZAD-ok szociológiai összetétele jóval homogénebb, célja bizonyos szempontból egyszerűbb. A gazdasági növekedés és a produktivitásnövelés dogmáját patetikusan követő kormány környezetromboló, a CO₂ gáz kibocsátást és a klímafelmelegedést növelő, a helyi lakosok munka- és életfeltételeit veszélyeztető területrendezési terveinek, építkezéseinek leállítására, lehetetlenné tétele.

Míg a ZAD-ok évek során „bejáratt” közvetlen demokrácia és horizontalitás elvét tudtommal senki nem kérdőjelezte meg a szimpatizánsok táborában, addig a *Nuit-debout*-kon viszonylag korán felbukkant az az aggodalom, hogy pontosan a horizontalitás elve válhat akadályává annak, hogy a mozgalom elérje céljait és túlélje a nyári szünetet. „Azzal a nehézséggel állunk szemben, hogy a következetes horizontalitással nem leszünk képesek túllépni az állandó közgyűlés szakaszán. Nincs hely a stratégiai vitára. A közgyűlés a politikai tárgy újraelsajátításának első momentumára, de nem rekedhetünk meg ezen a ponton. A stratégiai vitához szükség van egy különálló szervre, amely felelős lenne a közgyűlésnek. Ugyanígy szükség van arra, hogy a közgyűlésnek külön ülései legyenek ahhoz, hogy elkerüljük a dinamizmus lelehelését, az önszeretetbe és regresszióba zuhanást.”³³ Lordon aggodalma emlékeztet Slavoj Žižeknek 2011. október 10-én mondott, híressé vált beszédének első mondataira az *Occupy Wall Street* fiataljai előtt: „Ne szeressetek bele önmagatokba. Nagyon jól érezzük itt magunkat, de ne felejtsetek el, a karnevál nem kerül sokba. A másnap a fontos, amikor visszatérünk a mindennapi életbe, és feltesszük a kérdést: megváltozott-e valami?”³⁴

A *Nuit debout*-mozgalom nem élte túl a nyári vakációt. Időnként találkozunk továbbra is a 2016 tavaszára emlékeztető aktivista standokkal, de a Köztársaság téri viták látogatottsága és intenzitása összehasonlíthatatlan a tavasszal. A hónapokig tartó tiltakozó tüntetéseken és sztrájkokban kimerült dolgozók visszatértek a munkapadokhoz.

Láttuk, úgy a ZAD-ok, mint a *Nuit debout*-k központi problematikája a képviselői demokrácia kiürülése és alternatívák keresése. A horizontalitás tűnik számukra hiteles alternatívának. A ZAD-ok esetében – a karhatalommal való ismétlődő összecsapások, egy haláleset, sok sebesülés ellenére –, a horizontalitás kísérlete hatékony, élhető, vonzó *modus vivendi* alakított ki a zadisták közösségeiben. A *Nuit debout*-k négyhónapos kísérlete a városi és politikailag, társadalmilag összetettebb kontextusban efemernek bizonyult. Hogy mi marad meg a négyhónapos pezsgésből, vitákból, majd később lesz érzékelhető.

³¹ Myriam El Khomri a munkatörvénykönyv reformjára vonatkozó törvényjavaslatot benyújtó munkaügyi miniszter neve.

³² Lordon 2016a.

³³ Lordon 2016b.

³⁴ http://www.google.hu/search?ie=UTF8&oe=UTF8&sourceid=navclient&gfn=1&q=zizek+occupy+wall+street+don%27t+fall+in+love+youtube&gws_rd=cr&ei=3o-EWMu-OIP7acyOntgH

IRODALOM

- AUBENAS, F. – BENASAYAG, M. (2003) *Résister c'est créer*. Paris, La découverte.
- BRUSTIER, G. (2016) Nuit Debout, un mouvement parti pour durer. *Slate France*, 14. 04. 2016.
- BUNGE, W. (1971) *Fitzgerald; Geography of a Revolution*. Cambridge, MA, Schenkman.
- CRESCI, V. – GIRARD, E. (2016) Nuit debout: bientôt des porte-parole élus ? *L'OBS*, 13. 04. 2016.
- HARVEY, D. (2001) *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. New York, Routledge.
- KEMPF, H. (2014) *Notre-Dames-des-Landes*. Paris, Seuil.
- LAUGIER, S. (2016) Nuit Debout démystifie le fonctionnement traditionnel du jeu politique. *Philosophie Magazine*, 2016. avril 19.
- LEFRBVRE, H. (1974) Espace et société, revue critique internationale de l'aménagement de l'architecture et de l'urbanisation 1970-1980. In: *La production de l'espace*. Paris, Anthropos.
- LORDON, F. (2016a) Interjú. *El Critic Barcelona*, 2016. avril 23.
- LORDON, F. (2016b) Vita David Graeber-rel. Párizs, *Bourse du travail*, 2016. avril 12.
- MARLIÈRE, PH. (2016) Nuit debout: la révolte qui vient sera antiautoritaire. *Regard*, 2016. avril 7.
- MERRIFIELD, A. (1995) Situated Knowledge through Exploration: Reflections on Bunge's Geographical Explorations. *Antipode*, n° 27.
- PEET, R. (1977) Antipode 1970–1985. *Radical Geography: Alternative Viewpoints on Contemporary Social Issues* edited. Maaroufa Press.
- SALÉ, C. (2016) *Chroniques de la Zone libre, des Zad au maquis*. Neuilly-en-Champagne, Le passager clandestin.

INTERNETES FORRÁSOK

- Körösi Zsuzsa heti tudósításai Párizsból: <http://gepnarancs.hu/2016/05/vigyazo-szemetek-most-is-parizsra-vessetek/> [Letöltve: 2017. január 17.]
- Slavoj Žižek beszéde: Liberty Square, 2011 október 9. http://www.google.hu/search?ie=UTF8&oe=UTF8&sourceid=navclient&gfns=1&q=zizek+occupy+wall+street+don%27t+fall+in+love+youtube&gws_rd=cr&ei=3o-EWMu-OIP7acyOntgH. [Letöltve: 2017. január 17.]